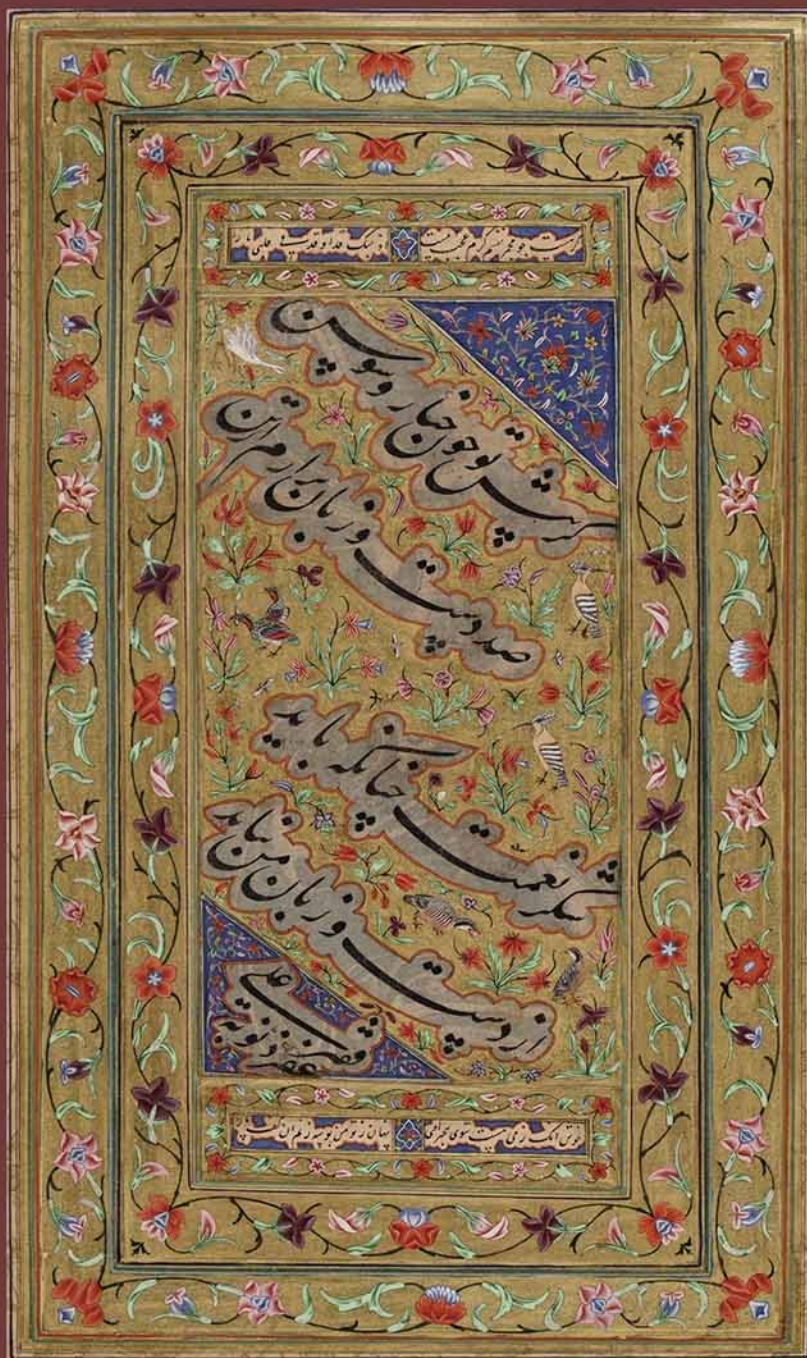

فصلنامه اطلاع رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه شناسی و ایران شناسی

دوره سوم، سال چهارم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۳۹۸ [انتشار: زمستان ۱۳۹۹]

سرسختن: دیپلماسی فرهنگی و میراث مکتوب • نظام تعریفنا/علی اشرف صادقی • معرفی سه منبع کهن رباعیات خیام / سید علی میرافضلی • سیدمهره و شکبه/ علی صفی آققله • چند نکته و لغت از «مواهب الہی» معین الدین یزدی / احمد پنهانی • توضیحاتی درباره چند تن از مملو حان موزجوری دامغانی / راضیه آبدیان • تصحیح پیتی از طلیان مرغری / محسن احمدوندی • خاکم به دهان، درباره سابقه یک مثل / ویلہم باخرا، ترجمہ: سہاس ریوندی • نگاہی بہ «تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی» / مجالدین کیوانی • نقد و بررسی «دیوان ازرقی هروی» / مجالدین کیوانی • توضیحاتی درباره «بخشی از تفسیری کهن بہ پارسی» / مسعود قاسمی • رباعیات ختام بہروایت شیخ محمود بیروذاتی / سید علی میرافضلی • «تلفظ در شعر کهن فارسی»: سرشتی بایدہا و ناپیدہای پژوهش / علی شاپوران • حکایتی ساختگی از قرآنہای خطی افغانستان: نقادی بر کتاب «حکایت قرآنہای ناپیدای افغانستان» و مقالہ «آغازی بر فہرست نگاری مخطوطات افغانستان» / مصوبہ نظری • نگاہی بہ تصحیح «خلاصۃ الاشعار و زیۃ الافکار (بخش یزد و کرمان و نواحی آن)» / مرتضی موسوی • معرفی و نقد کتاب «ناصر خسرو» / حسن حیدر زادہ سردرود • نقد و بررسی ترجمہ «شکوئتلا» / سید احمد رضا قائم مقامی • دورنمایی از کتاب «قرآن موزخان» / زینب سادات ایلچی • نگاہی منتقدانہ بہ مقالہ «سنگ نبشتہای نویافتہ در آرامگاہ داریوش بزرگ در نقش رستم (DNF)» / سہیل دلشاد • ریشہ شناس چہ می کند (۶-۱۰) / سید احمد رضا قائم مقامی • آثار نعیمیا مصطفی افندی / نصراللہ صالحی

فهرست

سرخن

دپلماسی فرهنگی و میراث مکتوب ۵-۳

جستار

نظام تعریف/علی‌اشرف صادقی ۷-۶
معرفی سه منبع کهن رباعیات ختیم / سید علی میرافضلی ۱۳-۸
سپیدمهره و شنکجه / علی صفری آق‌قلعه ۱۷-۱۴
چند نکته و لغت از «مواهب الهی» معین‌الدین یزدی / احمد بهنامی ۲۱-۱۸
توضیحاتی درباره چند تن از ممدوحان منوچهری دامغانی / راضیه آبادیان ۲۷-۲۲
تصحیح بیت‌ی از طیتان مرغزی / محسن احمدوندی ۳۰-۲۸
خاکم به دهان، درباره سابقه یک مثل / ویلهلم باخر؛ ترجمه: سپاس ریوندی ۳۳-۳۱

نقد و بررسی

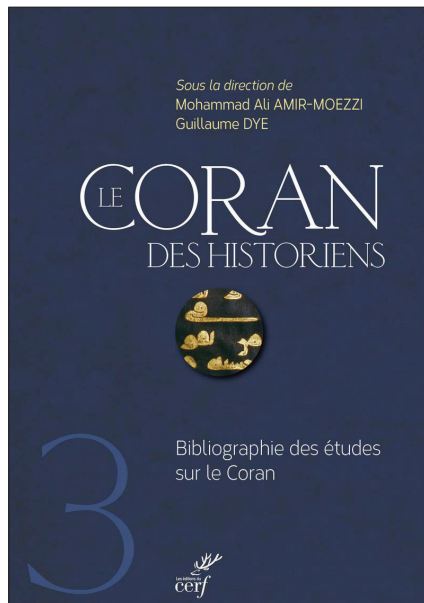
نگاهی به «تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی» / مجتالدین کیوانی ۴۹-۳۴
نقد و بررسی «دیوان ازرقی هروی» / مجتالدین کیوانی ۵۴-۵۰
توضیحاتی درباره «بخشی از تفسیری کهن به پارسی» / مسعود قاسمی ۶۴-۵۵
نکاتی درباره «تفسیر قرآن پاک» / مسعود قاسمی ۷۱-۶۵
رباعیات ختیم به روایت شیخ محمود پیربوداقی / سید علی میرافضلی ۷۵-۷۲
«تلفظ در شعر کهن فارسی»: سرمشق بایدها و نبایدهای پژوهش / علی شاپوران ۱۰۴-۷۶
حکایتی ساختگی از قرآن‌های خطی افغانستان: نقدی بر کتاب «حکایت قرآن‌های ناپیدای افغانستان»
و مقاله «آغازی بر فهرست‌نگاری مخطوطات افغانستان» / معصومه نظری ۱۰۸-۱۰۵
نگاهی به تصحیح «خلاصة الاشعار و زبدة الافکار (بخش یزد و کرمان و نواحی آن)» /
مرتضی موسوی ۱۲۵-۱۰۹
معرفی و نقد کتاب «ناصر خسرو» / حسن حیدرزاده سردرود ۱۳۶-۱۲۶
نقد و بررسی ترجمه «شکونتلا» / سید احمد رضا قائم مقامی ۱۴۱-۱۳۷
دورنمایی از کتاب «قرآن مورخان» / زینب سادات ابیطحی ۱۴۶-۱۴۲
نگاهی منتقدانه به مقاله «سنگ‌نبشته‌ای نویافته در آرامگاه داریوش بزرگ در نقش رستم (DNF)» /
سهیل دلشاد ۱۵۹-۱۴۷

پژوهش‌هایی در باب تحقیق

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۶-۱۰) / سید احمد رضا قائم مقامی ۱۶۶-۱۶۰

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۱)

آثار نعیم مصطفی افندی / نصر الله صالحی ۱۷۰-۱۶۷

دورنمایی از کتاب «قرآن مورخان»

زینب سادات ابطی

مترجم و دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران
abtahi.zb@gmail.com

Le Coran des historiens. Mohammad Ali Amir-Moezzi et Guillaume Dye (Dir.). Paris: Les Éditions du Cerf, 2019. 4 volumes, 3408 pages.

در منظر نویسندگان، قرآن برای تاریخ‌پژوهان یک سند معماگونه است اما در عین حال، همین سند معمایی، اساس اندیشه، هنر و حتی علوم در تمدن اسلامی واقع شده است. نویسندگان در مقدمه، متذکر شده‌اند که متن قرآن را به صورت مجرّد همانگونه که هست بررسی می‌کنند، یعنی جدا از تفاسیر و آرائی که بعدها بدان منضم گشته و نگرش مسلمانان را شکل داده است. این کتاب اسرارآمیز، از قرن نوزدهم میلادی و در قرن بیستم، پس از دهه ۱۹۷۰م، موضوع پژوهش‌های انتقادی پرشماری قرار گرفته، با این وجود، پژوهش‌های محققان این حوزه تقریباً ناشناخته و در حلقه فضاهای آکادمیک محدود مانده است. در واقع، هدف نگارندگان این مجموعه آن بوده است که «تا به گسترده‌ترین شکل ممکن، نتیجه و چکیده پژوهش‌هایی را که در زمینه قرآن، به شیوه تاریخی-انتقادی، در این دو قرن انجام شده، در اختیار عموم قرار دهند» (ج ۱، ص ۲۲).

در این نوشتار سعی می‌کنیم مندرجات و ساختار این مجموعه را تصویر کنیم. لازم به ذکر است که این یادداشت صرفاً جنبه روایی و به اصطلاح مروری دارد و به هیچ عنوان حامل رأی نگارنده این سطور و قضاوت او در باب مسائل طرح شده در کتاب نیست. این تذکر از آن حیث داده شد که ممکن است برخی خوانندگان این گزارش، به

قرآن مورخان مجموعه‌ای عظیم و بی‌نظیر است که در پی مطالعه تحلیلی-انتقادی کتاب مقدس مسلمانان با رویکرد تاریخی برآمده است. این تلاش سترگ که برای نخستین بار با چنین ابعادی به زبان فرانسه عرضه می‌شود، تحت رهبری دو تن از محققان ممتاز و صاحب نام غربی اخیراً به ثمر رسیده: محمدعلی امیرمعزی، شیعه شناس و استاد مدرسه مطالعات عالی دانشگاه سوربون^۱ و عضو مؤسسه مطالعات اسماعیلی لندن^۲، به همراه گیوم دی، متخصص در حوزه اسلام و قرآن و استاد در دانشگاه آزاد بروکسل^۳. در این مجموعه، تحقیقات قریب سی تن از قرآن‌پژوهان فعال در مراکز آکادمیک، گردآوری شده است. حاصل پنج سال کار مداوم این هیئت در سه بخش عمده و به شکل چهار کتاب (مجلد) در انتشارات سِر، در پاریس به چاپ رسیده است.

1. École pratique des hautes études/ PSL.
2. Institute of Ismaili Studies.
3. Université libre de Bruxelles (ULB).

نهایت بخش سوم^۶ یا همان کتاب چهارم مجموعه، سراسر به منبع شناسی جامع پژوهش‌های قرآنی، با همین رویکرد انتقادی، از گذشته (قرن نوزدهم) تا به امروز تعلق دارد. مجلد اخیر از قاب جعبه‌ای غایب است و به صورت دیجیتال ارائه شده تا قابلیت به روز شدن داشته باشد و تحقیقات جدید بدان افزوده گردد.

بخش اول

این بخش به طور کلی در پی ارائه تصویری است از آنچه در جزیره العرب و اطراف آن، در عصر ظهور اسلام، رخ می‌دهد. این بخش، خود به سه قسمت تقسیم شده است: در قسمت اول^۷ به بستر تاریخی و جغرافیایی عصر نزول پرداخته می‌شود؛ در قسمت دوم^۸ کتاب قرآن مورد بررسی قرار می‌گیرد، به عنوان محل تلاقی سنت‌های دینی متعدّد در دوره‌ای که اصطلاحاً بدان «دوره متأخر باستان»^۹ یا اواخر دوره باستان گفته می‌شود؛ و در قسمت سوم^{۱۰} متن قرآن محور قرار گرفته است. هر یک از این قسمت‌ها، که موضوعات کلی آنها یاد شد، شامل چندین مقاله تفصیلی است که هر کدام از آن نویسنده‌ای است. پس از این، به طور دقیق‌تر به مختصات این بخش‌ها می‌پردازیم:

بخش اول، قسمت اول^{۱۱}

این قسمت به بحث درباره تاریخ جزیره العرب پیش از ظهور اسلام اختصاص دارد. مباحث این قسمت، که صبغه باستان‌شناسی دارد، نخستین بار زمانی طرح شد که

فقراتی برخورد کنند که با مسلمات اعتقادی آنان در باب قرآن در تعارض است، آن را برنتابند و بر راوی ماجرا خرده بگیرند که «اصلاً طرح بعضی از این ادعاها به شکل عریان چه ضرورتی دارد و چگونه این کار جایز است؟». در پاسخ باید گفت که راهنما و معیار عمل ما در این باب، شیوه قرآن کریم است به این معنی که در سراسر آیات هرگونه پرسش، اشکال، شبهه یا تکذیبی را که در باب اصل و ریشه‌های این متن مقدس، در آن زمان مطرح می‌کرده‌اند، بی هیچ کم و کاست و ملاحظه عیناً ثبت نموده و سپس به احتجاج و پاسخ‌بدان پرداخته است. واضح است که برای نقد هر دیدگاه، به خصوص آنچه همانند مباحث این کتاب، حاصل پژوهش‌های دقیق و موشکافانه است، می‌بایست ابتدا کلیات، جزئیات، زوایا و ابعاد آن دیدگاه شناخته شود، منابع مورد استفاده نویسنده سنجیده و روش‌شناسی او تحلیل گردد، سپس راه برای تنقیح یا تعدیل اصولی آن هموار می‌گردد.

ساختار و مباحث کتاب^۴

همانگونه که پیش از این گفتیم، قرآن مورخان متشکل از سه بخش عمده است که در چهار کتاب (مجلد) مجزا عرضه شده است. سه کتاب آن که در قاب جعبه‌مانندی قرار گرفته، در واقع دو بخش را شامل می‌شود: بخش اول^۵ که مجلد اول را به خود اختصاص داده، آنگونه که نویسندگان وصفش کرده‌اند، «مقدمه‌ای بنیادین برای آشنایی با بستر و فضایی است که قرآن در آن پدید آمده» (ج ۱، ص ۲۹)؛ پس از تبیین مقدمات، بخش دوم^۶ دربرگیرنده دو مجلد است که به تفسیر سوره‌های قرآن می‌پردازد؛ در

7. Bibliographie des études sur le Coran.

8. Le Coran et les débuts de l'Islam: Contexte historique et géographique (pp. 51-281).

9. Le Coran au carrefour des traditions religieuses de l'antiquité tardive (pp. 293-648).

10. Antiquité tardive.

11. Le corpus coranique (pp. 653-961).

۱۲. مقالات قسمت اول و نویسندگان آنها به ترتیب از این قرار است:

I. «L'Arabie préislamique», Christian Julien Robin (pp. 51-145);

II. «Arabes et Iraniens avant et au début de l'islam. Aperçu de quelques zones de contact et de conflit», Samra Azamouche (pp. 155-180);

III. «Les vies de Muhammad», Stephen J. Shoemaker (pp. 188-230);

IV. «De l'Arabie à l'empire. Conquête et construction califale dans l'islam premier», Antoine Borrut (pp. 247-281).

۴. از آنجا که متن مجلدات کتاب در دسترس نبود، عمده مطالب این قسمت ترجمه و بازنویسی یادداشت «کتاب‌گزارانه» (به تعبیر دوستان) نویسنده‌ای فرانسوی است به نام Pierrick Banchereau است در این سایت:

<https://clio-cr.clionautes.org/>

لیکن خوشبختانه، فهرست تفصیلی مجموعه در اختیار بود و نگارنده توانست با استفاده از آن، توضیحات یادداشت مذکور را تکمیل نموده و نقایص آن را برطرف کند و همینطور در پاورقی عنوان سر فصل‌ها و مقالات را ذکر و موضع آن را در کتاب مشخص نماید.

5. Étude sur le contexte et la genèse du Coran.

6. Commentaire et analyse du texte coranique; Tome I: Sourates 1 à 26, Tome II: Sourates 27 à 114.

عربستان سعودی از سال‌های دهه ۱۹۷۰ میلادی، پذیرای کاوش‌های باستانشناسی شد. همانطور که گفته شد، مورخان قرآن این متن را متعلق به اواخر دوره باستان می‌دانند، از این جهت که در نظریات تاریخ‌نگاران غربی، تاریخ بشر به سه مرحله عمده تقسیم می‌گردد: باستان، قرون میانه یا وسطا و سپس رنسانس و مدرنیته. از آنجا که قرآن اندکی پیش از آغاز قرون میانه نگاشته شده، متعلق به مرحله پایانی دوران باستان است، به‌خصوص که متن آن، به‌طور همزمان، از مسیحیت و یهودیت بیزانسی (روم شرقی) و ساسانی تأثیر پذیرفته است. همچنین در قرآن، آثار و نشانه‌های تاریخ جزیره العرب دیده می‌شود، به‌خصوص از دوره حکومت حمیریان که با ویژگی‌های خاص خود جزوی از دنیای متمدن مدیترانه و خاور نزدیک به شمار می‌آمد.

در مجموع، میان عرب‌ها و ایرانیان، قرن‌ها پیش از ظهور اسلام، مناسبات و ارتباطی برقرار بوده است. اشاره هروودوت، مورخ یونانی، به وجود این مناسبات در دوره هخامنشی (۵۵۸-۳۳۰ پیش از میلاد) قدیم‌ترین زمان آن را بازگو می‌کند. در زمان ساسانیان (۲۲۴-۶۵۱م) روابط صلح‌آمیز و دشمنانه میان آنان افزایش یافت، چرا که ایرانیان شبه‌جزیره عرب را به یکی از ولایات تحت نفوذ امپراطوری ساسانی بدل کردند، که این امر با تحکیم مرزهای ایران و خلیج فارس به کمک اقوام عرب تابع ساسانیان میسر شد. در بعضی مناطق، کار تا جایی پیش رفت که برخی اقوام کاملاً به دین زرتشت گرویدند و این امر نشان از آشنایی اعراب شهرنشین با مناسک و عقاید ایرانی دارد. در نتیجه، این روابط راه را برای تأثیر دین زرتشتی در شکل‌گیری عقاید اسلامی هموار کرد.

نویسندگان مجموعه اذعان می‌کنند که معلومات ما در باب شخصیت تاریخی پیامبر بسیار اندک است. در واقع بخش بزرگی از منابعی که سیره پیامبر را بازگو می‌کنند در ادوار بعدی، حدود ۱۵۰ سال بعد از درگذشت وی، نوشته شده‌اند. از طرف دیگر، متن قرآن هم به گونه‌ای نیست که امکان بازسازی حیات وی را فراهم آورد. به‌علاوه، نویسندگان به برشمردن موانع و مشکلاتی

می‌پردازند که بر سر راه پژوهشگران برای بررسی تاریخ صدر اسلام، قرار دارد. یک مقاله نیز به بازخوانی انتقادی مسأله فتوحات مسلمانان می‌پردازد که توسط خلفای نخستین آغاز و به ادوار بعد کشیده شد. در باب گرویدن به دین اسلام، نویسندگان کتاب گفته‌اند که تغییر دین مردم به اسلام در قرن اول هجری، پدیده گسترده‌ای نبوده و پس از آن است که گسترش اسلام رشدی چشمگیر داشته است.

بخش اول، قسمت دوم^{۱۳}

این قسمت به دنبال بیان این مطلب است که مصحف قرآن، محل تلاقی و آمیزش سنن دینی متعدد در دوره متأخر باستان است. نویسندگان، این مسأله را با بحث درباره ارتباط میان یهودیان و اعراب آغاز می‌کنند که پیشینه آن به حدود هزار سال پیش از هجرت بازمی‌گردد. دلایل حضور دین یهود، خصوصاً در جنوب شبه‌جزیره، به‌روشنی معلوم نیست. حکومت حمیریان در پیش از اسلام، دوره‌ای است که مدارک بیشتری درخصوص ارتباط میان یهودیان و اعراب از آن باقی مانده است. این حکومت با یهودیان فلسطین هم مرادواتی داشته که این امر را منابع متعددی بازگو کرده‌اند. بعضی طوایف یهودی در حجاز دوره پیامبر ساکن بودند، لیکن قرآن یکی از معدود

۱۳. مقالات قسمت دوم و نویسندگان آنها به‌ترتیب از این قرار است:

- V. «Le judaïsme et le Coran», Meir M. Bar-Asher (pp. 293-327);
- VI. «Les communautés religieuses dans l'Empire byzantin à la veille de la conquête arabe», Muriel Debié et Vincent Déroche (pp. 331-357);
- VII. «Les chrétiens en Iran sassanide», Christelle Jullien (pp. 359-390);
- VIII. «Le christianisme éthiopien», Manfred Kropp et Guillaume Dye (pp. 393-421);
- IX. «Les courants "judéo-chrétiens" et chrétiens orientaux de l'Antiquité tardive», Jan M. F. Van Reeth (pp. 427-461);
- X. «Le manichéisme: recherches actuelles», Michel Tardieu (pp. 467-494);
- XI. «Les écrits apocryphes juifs et le Coran», David Hamidović (pp. 497-536);
- XII. «Les apocalypses syriaques», Muriel Debié (pp. 541-580);
- XIII. «L'apocalyptique iranienne», Frantz Grenet (pp. 587-613);
- XIV. «Le Coran et son environnement légal», David S. Powers (pp. 615-648).

بخش اول، قسمت سوم^{۱۷}

در این قسمت، مؤلفان مصحف قرآن، یعنی آنچه بین الدفتین آمده، را محور قرار داده‌اند. آنها پس از بیان تاریخچه کوتاهی از تحقیقات در حوزه نسخه‌شناسی قرآن در غرب، صرفاً در چارچوب تحول مصحف قرآن بحث می‌کنند. در واقع تاریخ قرآن ارتباط مستقیمی دارد با چگونگی انتقال نسخه‌های آن به ادوار بعدی. امروزه دستنویس‌های قرآن در چهار مکان عمده ذخیره گشته‌اند: مسجد عمرو بن عاص در فسطاط قاهره، مسجد جامع قیروان در تونس، مسجد جامع اموی در دمشق، و مسجد جامع صنعاء در یمن. به‌علاوه، دستنویس‌های کهن دیگری، که بعضی از آنها به شخصیت‌های ممتازی منسوب شده، در دست است. مجموع این مدارک، به پژوهشگران امکان می‌دهد که در فرضیات مربوط به تدوین قرآن در طول زمان تجدید نظر کنند، که البته این امر به‌لطف همکاری پژوهشگران حوزه‌های خط‌شناسی یا تاریخ تحول خط، نسخه‌شناسی، تاریخ هنر، فیلولوژی یا فقه اللغة، و تاریخ تسهیل گشته‌است. چنین مطالعاتی در دست‌نوشته‌های قرآن، با رویکرد علم کتیبه‌شناسی^{۱۸} نیز همراه گشته که می‌بایست بدان دیدگاه‌های علم نقش‌ونگارشناسی^{۱۹} را هم اضافه کرد.

در خاور میانه و شبه‌جزیره عربستان، نقاشی‌های بسیاری از دوران کهن می‌توان یافت. در رابطه با موضوع این کتاب، کتیبه‌هایی پیدا شده که استفاده شخصی داشته و حاوی یک یا چند بخش از قرآن است و در آن، آیات یا قسمتی از آیات با یک متن دیگر که از قرآن الهام یافته،

منابع موجود است که به ماجراهای مربوط به این طوایف اشاره می‌کند.

در زمان فتوحات، تحت حکومت خلفای نخستین و دولت اموی، اعراب با مردم یهودی حاضر در امپراطوری بیزانس (روم شرقی) در تماس بودند. بر همین منوال، اعراب با شاخه‌های مختلف مسیحی حاضر در حکومت بیزانس هم مرتبط بودند که این انشعابات به‌علت اختلاف آنها بر سر مسأله ماهیت مسیح به وجود آمده‌بود. از طرف دیگر، مراودات اعراب با مسیحیان حاضر در امپراطوری ساسانی، در اثنای فروپاشی این امپراطوری، را نباید نادیده انگاشت. به عبارت دیگر، این مناسبات باعث شد که عقاید این نحله‌های یهودی و مسیحی به قرآن راه یابد.

معرفی دولت پادشاهی اکسوم^{۱۴} مستقر در حبشه که بر دین مسیحیت بود، موضوع یکی از مقالات این قسمت است، از آن جهت که این حکومت نفوذ قابل اعتنایی در فرهنگ دینی شبه‌جزیره، پیش از اسلام و نیز در صدر اسلام، داشته و البته تأثیر آن در قرآن نیز مشهود است. مضاف بر این، نویسندگان به نفوذ احتمالی مکتوبات دینی نوشته‌شده در دوران باستان متأخر، در امر نگارش قرآن علاقه نشان داده‌اند. خصوصاً توجه آنان به منابع مذهبی‌ای معطوف شده که تحت عنوان «آپوکریف»^{۱۵} یا غیررسمی شناخته می‌شوند. همچنین، در کنار آن به متون دینی‌ای اشاره شده که حامل مطالب یا پیام‌های آخرالزمانی است و پایان دنیا را نشان می‌دهد. اینگونه متون غیررسمی، در سنت دینی مسیحیان سریانی^{۱۶}، یهودیان و زرتشتیان وجود داشته و بر قرآن تأثیر گذاشته‌است. مقاله مهمی نیز به تأثیر شریعت و احکام جاری در مسیحیت بیزانس، آیین زرتشتی ساسانی، کلیسای ارتدکس سریانی، و فقه یهودی و آرامی بر شکل‌گیری آیات الاحکام اختصاص یافته‌است.

14. Aksoum.

15. Apocryphe.

گفتنی است که اصطلاح «آپوکریف» در مورد اناجیل موجود، ناظر به آنهایی است که از دایره موارد چهارگانه مورد تأیید کلیسا، یعنی یوحنا، مرقس، متی، و لوقا، که به évangiles canoniques معروف شده‌اند، خارج است. لیکن در این بخش از کتاب، تعبیر آپوکریف به متون دینی یهودی و زرتشتی نیز تسری داده شده و به‌معنای غیررسمی است، یا آنها که جدا از از کتاب‌های مقدس عهد عتیق و اوستا، نوشته شده‌است.

16. Chrétiens syriaques.

۱۷. مقالات قسمت سوم و نویسندگان آنها به‌ترتیب از این قرار است:

- XV. «L'étude des manuscrits coraniques en Occident», François Déroche (pp. 653-661);
- XVI. «Les manuscrits coraniques anciens. Aperçu des matériaux et présentation des outils d'analyse», Éléonore Cellard (pp. 663-703);
- XVII. «Le Coran des pierres», Frédéric Imbert (pp. 707- 730);
- XVIII. «Le corpus coranique: contexte et composition», Guillaume Dye (pp. 733-827);
- XIX. «Le corpus coranique. Questions autour de sa canonisation», Guillaume Dye (pp. 847-907);
- XX. «Le shi'isme et le Coran», Mohammad Ali Amir-Moezzi (pp. 919-961).

18. Épigraphie.

19. Graffitiologie.

ترکیب شده‌است. به مجموع این اسناد، عنوان «قرآن سنگ‌نبشته»^{۲۰} اطلاق شده‌است. با این وجود، این کتیبه‌ها شباهت چندانی با یکدیگر نداشته، اما دالّ بر راه یافتن قطعاتی از قرآن به محافل خصوصی حاضر در مناطق یادشده، تا صد و پنجاه سال پس از ظهور اسلام است.

در ادامه، توجه نویسندگان معطوف به سیر تحول مطالعات قرآن‌شناسی در غرب می‌شود، مطالعاتی که دشواری‌های پژوهش در این مسیر را، خصوصاً به لحاظ شیوه تحقیق، آشکار می‌کند. تأکید نویسندگان بر مشکلاتی است که بر سر مسأله ترتیب زمانی آیات و سور از یک طرف و از طرف دیگر، وحدت یا تعدد مؤلفان قرآن، وجود دارد. آنان یادآور می‌شوند که «قرآن بیش از آنکه کتابی واحد باشد، یک مجموعه است، به این معنی که حاصل جمع متون مجزّاء، تقریباً مستقل و ناهمگون است، به‌طوری که این قطعات در ابتدا قرار نبوده که در یک قالب واحد گنجانده‌شود. بنابراین، گردآوری آنها در یک کتاب از روز اول مشخص نبوده‌است» (ج ۱، ص ۸۴۹). در ادامه، نویسندگان سؤالاتی راجع به رسمیت یافتن قرآن، استخراج قوانین شرع از متن آن و ترویجش توسط خلفا مطرح می‌کنند، و تأکید دارند که خلفا چهره پیامبر را تا حد امکان، آنگونه که خود می‌خواستند تصویر می‌کردند و متن قرآن و سیره را بر اساس آن تنظیم نموده و تغییر می‌دادند.

بخش دوم

بخش دوم، همانگونه که گفته شد، از دو مجلد یا کتاب تشکیل شده‌است: کتاب اوّل تفسیر سوره‌های ۱ (الحمد) تا ۲۶ (شعراء) را در بر می‌گیرد و کتاب دوم سوره‌های ۲۷ (نمل) تا ۱۱۴ (ناس) را. این بخش، به تعبیر نویسندگان، «یگانه تفسیر کامل قرآن، بر مبنای نگرش فلسفی و تاریخی، به زبان فرانسه و تقریباً یگانه تفسیر به این شیوه است که به یک زبان غربی نوشته شده‌است» (ج ۲، ص ۹). از این رو، بخش دوم، که مصداق تفسیر تحلیلی آیات است، مهم‌ترین بخش مجموعه می‌باشد، زیرا هم در میانه آن قرار گرفته و

هم بیشترین صفحات را به خود اختصاص داده‌است (۲۳۸۶ صفحه). نویسندگان تأکید می‌کنند که این تفاسیر ثمره یک کار گروهی است، به گونه‌ای که تحلیل هر سوره به فرد خاصی سپرده شده‌است، به همین علّت، بعضاً میان آنها تفاوت در شیوه، رویکرد، سبک نگارش و چگونگی ارائه معلومات وجود دارد. مضاف بر این، طول هر تفسیر، بسته به اقتضای هر سوره، متغیر است؛ برای مثال، تحلیل سوره بقره ۷۵ صفحه را در بر می‌گیرد و سوره نصر تنها در ۱۴ صفحه تفسیر شده‌است.

در وهله نخست، مفسران پس از ذکر تعداد آیات، موضوع، ساختار و طرح سوره را تصویر می‌کنند. گاهی توضیحاتی ذکر شده راجع به وجه تسمیه سوره، زمان آفرینش آن (شان نزول) و همینطور نوع ادبی و جایگاه سوره در قرآن. در مرحله دوم، نوبت به شرح سوره می‌رسد که طی آن به طرح سوره نیز دوباره اشاره می‌شود. در مرحله سوم، گاه نویسندگان صورت‌های دیگری از الفاظ قرآنی را پیشنهاد می‌کنند که می‌تواند صورت صحیح آنها باشد.

بخش سوم

بخش سوم مجموعه، همان کتابشناسی جامع مطالعات قرآنی است و همانطور که گفته شد به صورت دیجیتال منتشر شده‌است، تا به روزرسانی شود و تکمیل فقرات آن به سهولت صورت گیرد. نویسندگان قصد داشته‌اند به جامع‌ترین صورت ممکن نمایه‌ای ترتیب دهند که تک‌نگاری‌ها، مقالات، گزارش‌های علمی، متن همایش‌ها، مجموعه مقالات، دانشنامه‌ها و فرهنگ‌نامه‌هایی را که محققان غربی در زمینه قرآن، از قرن نوزدهم تا سال ۲۰۱۹م منتشر کرده‌اند، شامل بشود. در قسمت اوّل این بخش، برای آنکه استفاده از این منابع آسان باشد، نویسندگان بر آن شده‌اند که آنها را به صورت الفبایی بر اساس نام نویسنده تنظیم نکنند و به جای این شیوه معمول، این پژوهش‌ها را بر مبنای ارتباط موضوع آنها با ۱۱۴ سوره، ترتیب دهند. در قسمت دوم که نسبت به اوّلی کم‌حجم‌تر است، فهرستی از آثار و پژوهش‌هایی آمده که درباره شخصیت‌های قرآنی بحث می‌کنند.

Table of Contents

Editorial

Cultural diplomacy and the written heritage	3-5
---	-----

Articles

Nizām-i Ta'rifā / Ali Ashraf SADEGHI.....	6-7
An introduction of three old sources of the <i>Rubā'īyyāt</i> of Khayyām / Seyyed Ali MIRAFZALI	8-13
<i>Sipīd-Muhra</i> and <i>Shankha</i> / Ali SAFARI AQ-QALEH	14-17
A few points and some words considering <i>Mawāhib-i Ilāhī</i> of Mu'tin ul-Dīn-i Yazdī / Ahmad BEHNAMI	18-21
Some remarks on several of Manūchihri-yi Dāmghānī's patrons / Raziye ABADIYAN.....	22-27
Editing a couplet of Ṭayyān-i Marghzi / Mohsen AHMADVANDI.....	28-30
Dust in my Mouth (I should not speak in such a manner): on the origin of an idiom / Wilhelm BACHER; Translated by Sepas RIVANDI	31-33

Reviews and Critiques

A look into <i>Persian Literary Influence on English Literature</i> / Majdoddin KEYVANI	34-49
A review of <i>Dīvān of Azraqī-ye Heravī</i> / Majdoddin KEYVANI	50-54
Some remarks on <i>A Fragment of an Old Exegesis in Persian</i> / Masoud QASEMI	55-64
Some remarks on <i>An Interpretation of the Holy Qur'ān</i> / Masoud QASEMI	65-71
Shaykh Mahmūd-i Pīr-Budāqī's narration of the <i>Rubā'īyyāt</i> of Khayyām / Seyyed Ali MIRAFZALI	72-75
<i>Pronunciation in Classical Persian Poetry</i> : an exemplar for what should and should not be done in research / Ali SHAPOURAN	76-104
An apocryphal story about Quran manuscripts in Afghanistan: a review of <i>The Story of Invisible Qurans of Afghanistan</i> , and "A Beginning of Cataloguing Manuscripts in Afghanistan" / Masoume NAZARI	105-108
A look into the edition of <i>Khulāṣat al-'Ash'ār va Zubdat al-'Afkār (Yazd, Kerman and its suburbs)</i> / Mortaza MOUSAVI	109-125
An introduction and a review of <i>Nāṣir Khusraw</i> / Hassan HEYDARZADEH SARDORUD	126-136
A review of the Persian translation of <i>Shakuntala</i> / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI	137-141
A bird's-eye view of <i>Le Quran des Historians</i> / Zeynab Sadat ABTAHI	142-146
A critical look into "A Newly-Found Inscription at the tomb of Darius-the-great in Naqsh-e Rostam (DNf)" / Soheil DELSHAD	147-159

Essays on Research

What does an etymologist do? (6-10) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI.....	160-166
--	---------

Iran in Ottoman Texts and Sources (20)

Works of Na'imā Muṣṭafā Efendī / Nasrollah SALEHI	167-170
---	---------

Gozarsh-e Miras

**Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology**

**Third Series, vol. 4, no. 1 - 2, Spring - Summer 2019
[Pub. Winter 2021]**

Properietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

Assistant Editor:

Masoud Rastipour

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

**No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran**

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, **Fax:** 66406258

Website: www.mirasmaktoob.ir

E-mail: gozarsh@mirasmaktoob.ir